

Пріоритети інноваційного розвитку України в домінантах євроінтеграцій- них процесів

ЛЕСЯ ЛИСЬКОВА*

АНОТАЦІЯ. Обґрунтовано необхідність поглиблення міжнародної інноваційної діяльності як засобу підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Здійснено оцінку сучасного стану інноваційного потенціалу України в контексті його порівняльного аналізу з країнами ЄС. Визначено стратегічні пріоритети, інституційні та фінансові механізми розбудови національної інноваційної системи. Аргументовано необхідність розробки і реалізації заходів, що сприяють взаємодії національних інноваційних систем України та країн – членів ЄС. Сформульовано пропозиції щодо концентрації міжнародної промислової і науково-технологічної кооперації в обмеженій кількості галузей інноваційного співробітництва у сфері високих технологій.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Інноваційний розвиток, конкурентоспроможність економіки, євроінтеграційні процеси, транснаціоналізація інноваційної діяльності, адаптація інноваційної політики, інноваційний потенціал, інституційне забезпечення євроінтеграції.

Вступ

Включення України у світовий економічний простір та створення в країні довгострокових умов для неперервного економічного зростання зумовлюють необхідність нарощування й ефективного використання інноваційного потенціалу, розширення можливостей його реалізації в процесі поглиблення інтеграції національної економіки у світові та регіональні структури.

Це пояснюється необхідністю досягнення стратегічних орієнтирів нової парадигми зовнішньоекономічної стратегії України, якісної зміни її спеціалізації в світовому поділі праці за рахунок підвищення частки в експорті інноваційної продукції з високою доданою вартістю, збільшенням надання високотехнологічних послуг. На фоні істотного зростання товаропотоків між

* *Лиськова Леся Миколаївна* — асистент кафедри міжнародної торгівлі Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана. Є автором низки статей з проблем інноваційного розвитку України. Сфера наукових інтересів: європейська інтеграція, конкурентоспроможність країни в умовах глобалізації.

Україною та ЄС постає потреба приведення в дію інноваційного потенціалу євроінтеграції, підвищення конкурентоспроможності економіки, що буде головною передумовою успішної адаптації національної економіки до умов жорсткішої конкуренції після приєднання країни до СОТ.

Підвищення рівня міжнародної конкуренції вимагає прискореного за кількісними та якісними параметрами розвитку країни, в основі якого – інноваційний потенціал євроінтеграції України, здатний допомогти витримувати Україні конкурентний тиск як усередині європейського економічного простору, так і на світових ринках наукоємної, високотехнологічної продукції. Перспективи подальшого розвитку інтеграції України і ЄС потрібно визначати з урахуванням можливостей конкурентоспроможного національного інноваційного потенціалу та його взаємодії з європейським і світовим інноваційним простором на взаємовигідних умовах.

Ступінь розробленості проблеми та її невирішені частини

Проблеми міжнародного інноваційного співробітництва України та ЄС набули значного висвітлення у публікаціях таких вітчизняних учених та спеціалістів, як Л. Антонюк, О. Білорус, В. Будкін, О. Гаврилук, О. Гребельник, Б. Губський, М. Дудченко, Д. Лук'яненко, В. Сіденко, Ю. Пахомов, А. Румянцев, А. Портнов, Т. Циганкова та ін.

Водночас у численних змістовних публікаціях невідведено мало місця приділяється ключовим проблемам інноваційного розвитку України в домінантах євроінтеграційних процесів. Це стосується аналізу процесу євроінтеграції, дослідження мотивів транснаціоналізації інноваційної діяльності, умов формування довготривалої системи інноваційного співробітництва України та країн ЄС.

Значною мірою незадовільний стан розробки проблеми визначеності пріоритетів інноваційного розвитку нашої країни зумовлений невирішеністю питань оцінки сучасного рівня інноваційного потенціалу України, непорівнянності його складових з подібними характеристиками інноваційного потенціалу ЄС. Це не дозво-

ляє чітко виявити провідні тенденції у розвитку національних інноваційних систем, умов їх інтеграції в межах ЄС і у світовому науково-технологічному та економічному просторі. Нерозв'язаними частинами проблеми пріоритетів інноваційного розвитку України є відсутність обґрунтування механізму реалізації інноваційного потенціалу євроінтеграції за рахунок посилення регулятивної ролі держави в інституційному забезпеченні транснаціоналізації інноваційної діяльності, виявлення стратегічних зон діяльності, здатних тривалий час посилювати ефективність євроінтеграційних процесів.

Відповідність інноваційного розвитку України євроінтеграційним намірам

Мета статті у виявленні можливостей безперервного нарощування міжнародного та регіонального співробітництва, яке дозволяє країнам-учасникам реалізувати конкурентні переваги у світовому економічному просторі за рахунок ефекту масштабу нововведень, їх оптимальної комерціалізації, зниження витрат на проведення НДДКР в окремій країні.

На думку автора, основна вада нинішнього механізму визначення пріоритетів інноваційного розвитку в Україні полягає в зосередженні уваги переважно на створенні та затвердженні пріоритетних програм без належного врахування міжнародного інноваційного співробітництва, відсутності необхідної для спільної діяльності адаптації інноваційної політики до вимог країн-партнерів.

Пріоритети інноваційного розвитку повинні мати взаємодоповнюючий, інтегральний характер, відображати не лише стратегічні завдання підвищення технологічного рівня розвитку вітчизняної економіки, а й можливості та переваги трансферу технологій, витрати на придбання яких, або ефект від передачі дає додатковий ефект порівняно з використанням лише в межах національного господарства.

З огляду на результати аналізу закордонного досвіду можна твердити, що на перебіг подій у господарському устрої, економічному та соціальному розвитку окремих держав дедалі більше впливають інтеграційні процеси, глобалізація та інтернаціона-

лізація господарських зв'язків. В останні два десятиліття, а надто на початку нового тисячоліття активізувався науковий пошук шляхів міжнародної інноваційної інтеграції – процесу формування оптимальної структури світової та регіональної інноваційної системи за рахунок використання спільного інтелектуального капіталу, інвестиційних, фінансових і виробничих ресурсів, запровадження механізмів державного та міждержавного регулювання з метою виконання спільних завдань підвищення конкурентоспроможності економіки, забезпечення стійкого економічного зростання і соціального прогресу.

Специфікою інноваційного співробітництва розвинутих країн є висока мотивація суб'єктів підприємницької діяльності, і передусім ТНК, потужних фінансових інститутів у розширенні ринків збуту високотехнологічної продукції, диверсифікація між різними країнами НДДКР (в силу зростання їх складності і вартості виконання) та інвестиційної діяльності з метою розширення ринків збуту¹. Інтеграція технологічних напрямів розвитку країн сприяє розширенню сфер використання переваг у поділі праці та, зважаючи на глобальний характер сучасних технологій, – інтернаціоналізації економічної діяльності.

Для країн з недостатнім рівнем економічного розвитку міжнародне інноваційне співробітництво зумовлює появу ширших можливостей використання власного інноваційного потенціалу, досягнень науки і технологічного прогресу інших країн. Згідно з циклічними теоріями економічного розвитку, довгострокові економічні цикли пов'язані з процесами конвергенції та дивергенції в галузі науки та техніки. Поступове поширення досягнень НТП між країнами сприяє конвергенції економічного і соціального розвитку, що і є одним з найважливіших чинників стимулювання інтеграційних процесів.

Зазначимо, що у фаховій літературі відсутня однастайність щодо позитивних результатів інтеграції в науковій та технологічній сферах. За оцінкою В. Іноземцева, технологічний прогрес у розвинених країнах

¹ Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: Монографія. — У 2 т. — Т.1 / За заг. ред. Д. Г. Лук'яненка, А. М. Поручника. — К.: КНЕУ, 2006. — С. 633—635.

стає дедалі ефективнішим фактором дезінтеграційного характеру, під впливом якого відбувається наростання майнової нерівності технологічного прогресу у масштабах, яких не знала історія².

На нашу думку, така позиція потребує певних уточнень. Справді, під впливом глобалізації господарські комплекси національних економік певним чином втрачають свою цілісність, дедалі більше починають орієнтуватися на світовий економічний простір. Тим самим зростає залежність інноваційно-технологічних чинників розвитку однієї країни від інших. При цьому країни з більш високою за рівнем розвитку інноваційною системою, науковими і технологічними напрацюваннями або із щільнішою системою науково-технічних зв'язків між собою мають переваги у реалізації інновацій.

Загрози, які виникають унаслідок розгортання глобалізаційних процесів, жодною мірою не означають відмови тієї чи іншої країни від участі в міжнародному поділі праці у сфері виробництва наукоємної та високотехнологічної продукції. Адже економічна автаркія блокує розвиток продуктивних сил, зумовлює відставання країни від світових досягнень науки і техніки. Негативний вплив випереджального технологічного прогресу у розвинутих країнах вимагає формування відповідної інтеграційної політики менш розвинутих країн, використання механізмів і інструментів міжнародного інноваційного співробітництва. Формування і розвиток міжнародних інноваційно-технологічних зв'язків за характером прояву та глибиною впливу як на окремі національні економіки, так і на весь хід світогосподарського розвитку розгортається досить суперечливо.

Як складова економічної інтеграції держав цей процес передбачає підвищення ступеня відкритості національних господарських систем, отримання взаємних вигод від інвестиційної та інноваційно-технологічної лібералізації. Загальноекономічні вигоди відкритості національних ринків полягають, по-перше, у розвитку та зміцненні конкурентних переваг країн, що досягається завдяки збільшенню обсягу та піднесенню ефективності використання природних, людських, промислових і фінансових ресурсів; по-друге, в отриманні дієвого

² *Иноземцев В. Л.* Необходимость постиндустриального мира. К вопросу о полярности современного мироустройства // Постиндустриальный мир и Россия. — М., 2000. — С. 84—104.

стимулу економічного зростання (ефективної конкуренції) за рахунок глибшого залучення до міжнародної торгівлі. Звичайно, в структурі зовнішньої торгівлі повинна бути досить вагома частка високотехнологічної продукції, яка саме і забезпечує вигоди відкритості національних ринків. Крім того, поглиблення інтеграційних процесів інтенсифікує іноземне інвестування та сприяє формуванню ефективного ринку через зростання людського капіталу. Для країн, які ще не утвердилися у світовому економічному просторі як високотехнологічні країни, загострюється проблема відповідності процесів глобалізації та інтернаціоналізації інвестиційно-інноваційної діяльності до потреб і інтересів національного розвитку³.

Місце та роль інноваційної політики в структурі державного регулювання економіки визначається особливостями інноваційного процесу як об'єкта управління. Він більшою мірою, ніж НТП пов'язаний з товарно-грошовими відносинами, які впливають на всі етапи його реалізації, інвестування, фінансування, що дістає свій прояв у розвинутих країнах світу. Основна маса інноваційних процесів реалізується тут приватними компаніями різного рівня і масштабів, і такі процеси виступають не як самостійна мета, а як спосіб кращого виконання виробничих і комерційних завдань компанії, що хоче отримувати високі прибутки.

За цих обставин інновація від самого початку націлена на практичний комерційний результат. Сама ідея, що дає поштовх, має меркантильний зміст: вона не є результатом «чистої науки», отриманим університетськими вченими у вільному творчому пошуку. У практичній націленості інноваційної ідеї і є приваба для компаній, особливо ТНК, які здатні швидко реалізувати своє прагнення до технологічного лідерства, отримати стійкі конкурентні переваги на світових ринках. Підґрунтям для активізації інноваційної діяльності транснаціональних корпорацій є зниження собівартості та збільшення конкурентоспроможності їхньої продукції за рахунок міжнародної взаємодії виробничих і господарських процесів, максимального використання ринків інших держав.

³ Стратегія економічного розвитку в умовах глобалізації: Монографія / За ред. Д. Г. Лук'яненка. — К.: КНЕУ, 2001. — С. 11; Глобалізація і економіка України. — К.: Логос, 1999. — С. 24—28.

Інноваційний потенціал євроінтеграції України

Серед спонукальних мотивів інтеграції чільне місце належить прагненню кожної країни найбільшою мірою використати як власний інноваційний потенціал, так і потенціал країн, з якими поглиблюється міжнародне економічне співробітництво. І це цілком зрозуміло: адже посилення інтеграційних процесів відбувається під впливом розгортання у глобалізованому просторі міжнародної конкуренції, розвитку форм світогосподарських зв'язків та відносин. В основі сучасної конкуренції – знання, науково-технологічні чинники, інформаційні технології, а передусім здатність економіки в стислі строки опанувати й використовувати в широких масштабах досягнення науки, новітні технології. Це перетворює інноваційний потенціал інтеграційного процесу в провідну рушійну силу розвитку світового господарства, загострює для багатьох країн (до яких безперечно може бути віднесена й Україна) проблему членства у тому чи тому міжнародному інтеграційному утворенні.

У загальному розумінні поняття «потенціал» (від лат. *potentia* – сила) означає сукупність потужності, запасів, засобів, які можуть бути використані у певних умовах. В економічній літературі термін «потенціал» використовують для характеристики сукупності економічних ресурсів і можливості країни (потенціал економічний), для виявлення сукупності інтелектуальних і матеріальних ресурсів країни, які використовуються для проведення науково-дослідних та експериментальних робіт, доведення їх результатів до прикладного рівня і впровадження у виробництво (потенціал науково-технічний), або для характеристики ресурсів окремого підприємства, галузі, регіону.

Згідно зі ст. 2 Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», інноваційний потенціал визначається як сукупність науково-технологічних, фінансово-економічних, виробничих та культурно-освітніх можливостей країни (галузі, краю, підприємства тощо), необхідних для забезпечення інноваційного розвитку економіки⁴. Але таке визначен-

⁴ Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 16 січня 2003 року. №433-14 // Голос України. — 2003. — № 28. — 13 лютого.

ня сутності інноваційного потенціалу не є загально-прийнятим.

Окремі автори визначають сутність інноваційного потенціалу як «накопиченої певної кількості інформації про результати науково-технічних робіт, винаходів, проектно-конструкторських розробок, зразків нової техніки і продукції»⁵. На нашу думку, таке визначення є звуженим, ототожнює інноваційний і науково-технічний потенціали. Між тим наука та науково-технічна діяльність є лише продуцентом інновацій і не відображає всієї структури та змісту інноваційного потенціалу. В інших авторів тлумачення інноваційного потенціалу як «системи факторів та умов, необхідних для інноваційного процесу»⁶ обмежує це поняття рамками інноваційної діяльності, позбавляючи його міждисциплінарного характеру, звужуючи сфери застосування. У визначенні інноваційного потенціалу як «здатності галузей народного господарства виготовляти наукоємну продукцію, яка відповідає потребам світового ринку», вказаному в джерелі⁷, суб'єкт, який підлягає оцінці (а саме, різні галузі народного господарства), максимально конкретизований, що прив'язує поняття, яке розглядається, до галузевого рівня або рівня національної економіки в цілому. У багатьох випадках використання категорії «інноваційний потенціал» взагалі не має чіткого визначення, не містить методів його оцінки⁸. Існують погляди, які по суті ототожнюють економічний та інноваційний потенціал, визначаючи його як явище, яке «містить приховані можливості накопичених ресурсів, що можуть бути приведені в дію з метою досягнення цілей економічних суб'єктів»⁹. При цьому спостерігається намагання обмежити визначення сутності інноваційного потенціалу лише мікроекономічним рівнем.

⁵ Данько М. Інноваційний потенціал у промисловості України // Економіст. — 1999. — № 10. — С. 26—32.

⁶ Николаев А. И. Инновационное развитие и инновационная культура // Наука и наукознание. — 2001. — № 2. — С. 54—65.

⁷ Рынок: Бизнес. Коммерция. Экономика: толковый терминологический словарь (информ.) — Вндр. центр «Маркетинг»: Сост. В. А. Калашников / Под общ. ред. А. П. Дашкова. — 4-е изд., испр. и доп. — М.: Маркетинг, 1998. — 403 с.

⁸ Гусаков М. Формирование потенциала инновационного развития // Економіст. — 1999. — № 2. — С. 3—38.

⁹ Добров Г. М., Тонкаль В. Е., Савельев А. А. и др. Научно-технический потенциал: структура, динамика, эффективность. — К.: Наукова думка, 1987. — 347 с.

Поліваріантність і різноманіття визначення категорії «інноваційний потенціал» вимагає принципово нового підходу до його сутності. На наш погляд, інноваційний потенціал може бути представлений на макроекономічному рівні у вигляді системи показників, які комплексно відображають не лише кількісні параметри результатів окремих складових інноваційного процесу, стан об'єкта аналізу (зокрема, ВВП на душу населення, питому вагу валової доданої вартості, технологічну готовність економіки та ін.), а й виступають підґрунтям для виявлення сутності численності реальних процесів та явищ, пов'язаних із забезпеченням інноваційного розвитку. Інтеграція кількісної оцінки інноваційного потенціалу з якісними параметрами економічної системи, інституційним, фінансовим, нормативно-правовим забезпеченням його використання дозволяє створити можливості адекватного відображення ситуації в інноваційній сфері, проаналізувати економічні відносини, процеси і тенденції інноваційного розвитку. Тобто з'являється методологічна основа виявлення здатності національної економічної системи до сприйняття нововведень, використання технологічного, економічного і ринкового ефектів від упровадження та комерціалізації досягнень науки у суспільному виробництві. Водночас система цих показників дозволяє виявити глобальний індекс конкурентоспроможності, який свідчить про ефективність функціонування національної економічної системи у світовому просторі.

Інноваційний потенціал розкриває глибинні джерела розвитку тієї чи тієї країни, демонструє її здатність до взаємовигідного міжнародного економічного співробітництва. При цьому, завдяки дифузії інновацій досягається ефект од їх тиражування, який зростає набагато швидше самого тиражування інновацій. Це дозволяє твердити, що всі явища і процеси, які приводять до інноваційного розвитку, мають інноваційний потенціал, забезпечуючи тим самим тісний зв'язок сьогодення та майбутнього, поточного і довгострокового розвитку.

Існування інноваційного потенціалу в прихованому вигляді не означає його статичного стану: він здатен накопичуватися й динамічно розвиватися на власній

основі в міру своєї реалізації. Тим самим інноваційний потенціал спроможний генерувати довготривалий ефект в економічному розвитку країни і водночас утворювати інноваційну компоненту глобального інтеграційного процесу, що може бути представлено у такій наступній схемі (рис. 1).

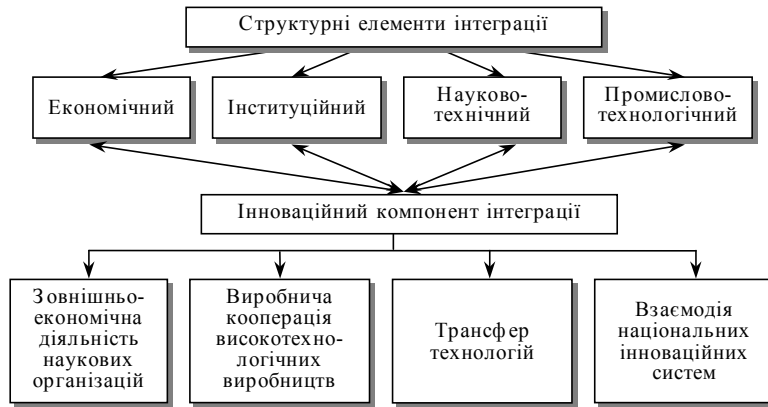

Рис.1. Місце та структура інноваційної компоненти в інтеграційному процесі

Інноваційний потенціал інтеграції полягає у здатності гармонійно поєднувати науково-технічні та ресурсні можливості, використання інтегрованого інноваційного потенціалу на мікро-, макро-, мезо-, регіональному та глобальному рівні з метою розвитку спільної інноваційної діяльності між окремими суб'єктами господарювання; цільової інноваційної діяльності між спорідненими галузями, видами виробництва; у реалізації спільних інноваційно-технологічних проектів з метою розширення виробництва і збуту високотехнологічної продукції, поглиблення міжнародного поділу праці та підвищення на цій основі конкурентоспроможності національних економік, поглиблення їх взаємодії в процесі реалізації стратегій міжнародної і регіональної інноваційної діяльності.

Вітчизняна статистика дає характеристику науково-технічного й інноваційного потенціалу, використовую-

чи при цьому дані про чисельність наукових організацій та наукових кадрів, фінансування науково-технічних робіт, матеріальну базу організацій, результативність і зовнішньоекономічну діяльність наукових організацій; інноваційну діяльність промислових підприємств; патентно-ліцензійну діяльність. У проведенні міжнародних зіставлень і визначенні ролі інноваційного потенціалу в інтеграції економічних систем з метою кількісного вимірювання та аналітичної оцінки інноваційного потенціалу потрібне створення системи показників, які б характеризували його стан і розвиток. Певні кроки у цьому напрямі були зроблені Світовим банком, Організацією економічного співробітництва розвитку (ОЕСР), Євросоюзом.

2001 року в країнах Євросоюзу була розроблена та прийнята як стандарт система показників оцінки інноваційної діяльності¹⁰. На думку експертів ЄС, дана система показників дає можливість об'єктивно оцінити рівень наукового-технічного розвитку країн – членів Співтовариства, а також стан і розвиток у цих країнах економіки знань.

Створенню системи показників передували тривала дискусія представників різних країн – учасниць ЄС та контрольні розрахунки з ряду показників – кандидатів на включення до кінцевого списку. У результаті дискусії вдалося погодити чотири групи показників, які відображають:

- 1) стан кадрового потенціалу;
- 2) рівні фінансування НДДКР та патентну діяльність;
- 3) рівні інноваційної активності, насамперед – у групі малих і середніх підприємств;
- 4) рівні поширення сучасних технологій в економіці.

Варто зазначити, що ці показники є основними, для поглибленого аналізу вони можуть бути доповнені й іншими показниками, які, однак, не є необхідними для порівняння на рівні Комісії ЄС. Тому Європейський Союз планує подальше вдосконалення всіх чотирьох груп показників.

Крім створення стандартів системи показників інноваційної діяльності, різні організації намагаються

¹⁰ Innovation and Technology Transfer, Special Edition, 2002.

побудувати комплексні індекси конкурентоспроможності, враховуючи численні чинники. Найвідомішим є дослідження Всесвітнього економічного форуму (щорічно проходить у Давосі), що визначає рівень конкурентоспроможності й економічне зростання в окремих країнах, коло яких постійно розширюється. У 1996 р. оцінювали 49 країн, а у 2005 р. – вже 95 за такими чинниками: відкритість; уряд; фінанси; технологія; інфраструктура; менеджмент; праця; інститути. Для оцінки та прогнозування технологічного розвитку використовують загальний індекс конкурентоспроможності й індекс мікроконкурентоспроможності. Індекс конкурентоспроможності відображає дію трьох груп характеристик: технологій, інституцій, макроекономічного середовища. Відповідно, індекс мікроконкурентоспроможності складається з двох субіндексів: рівня розвитку національних компаній та якості національного бізнес-середовища.

Зокрема, технологічна конкурентоспроможність характеризується зростанням продуктивності праці, ефективним використанням ресурсів, значною часткою науково-технічної продукції у світовій торгівлі та високим рівнем життя населення.

До джерел внутрішнього технологічного розвитку експерти зараховують такі чинники, як витрати на НДДКР; державні та приватні витрати на НДДКР; доступність венчурного капіталу; рівень вищої та математичної освіти; наявність висококласних учених й інженерів; наявність науково-дослідних інститутів світового рівня; зв'язок університетів і науково-дослідних інститутів з промисловістю.

2005 р. лідером серед країн, що були відібрані для рейтингу, є Фінляндія, яка ще у 2004 р. була п'ятою (табл. 1). Друге місце як за індексом конкурентоспроможності, так і мікроконкурентоспроможності посіли США¹¹. Хоч з 500 найбільших промислових компаній світу (за рейтингом «Financial Times» FT-500) майже половина американські й одна фінська.

Варто зазначити, що одні країни мають перевагу в мікроконкурентоспроможності, а інші в індексі конку-

¹¹ *Пабат А., Хамініч С.* Стратегічний менеджмент конкурентоспроможності національної економіки в перспективі євроінтеграції // *Економіст*. — 2005. — № 12. — С. 59—61.

рентоспроможності. Наприклад, Сінгапур, відповідно, 10-те місце і 4-е; Китай – 29-те і 39-те. Крім того, за даними цього дослідження, можна визначити сильні та слабкі боки тієї чи іншої країни. Так, технологічну складову конкурентоспроможності Сінгапуру оцінюють як 18-те місце у світі, а макроекономічне середовище – як 1-ше, і в підсумку – 4-те місце за конкурентоспроможністю. А США, згідно з індексом технологій, посідає першу позицію у світі, Фінляндія – третю.

Таблиця 1

Зіставлення позицій України з низкою країн за індексом конкурентоспроможності та мікроконкурентоспроможності у 2004–2005 рр.

Показники	Україна	Росія	Естонія	Китай	Корея	Сінгапур	США	Фінляндія
Індекс конкурентоспроможності								
2004 р.	56	54	–	40	28	2	1	5
2005 р.	69	63	29	39	23	4	2	1
у т. ч.:								
– індекс технологій	63	60	8	53	9	18	1	3
– індекс інституцій	71	61	29	50	44	6	12	1
– індекс макроекономічного середовища	73	57	43	6	8	1	7	10
Індекс мікроконкурентоспроможності								
2004 р.	56	52	–	26	27	9	2	1
2005 р.	60	58	27	29	28	10	2	1
у т.ч.								
– індекс рівня розвитку національних компаній і стратегій	62	54	32	30	26	15	1	2
– індекс якості національного бізнес-середовища	60	56	26	28	30	9	2	1

Якщо розглянути основні чинники, що впливають на інноваційну сприятливість (табл. 2), то можна визначити, за якими напрямками держави мають конкурентні переваги. Люксембург створив найкращі умови для за-

хисту інтелектуальної власності. У США функціонує потужний венчурний капітал і створено сприятливі умови для наукової діяльності. А найбільшу частину у ВВП витрат на НДДКР у 2004 р. має Швеція, випередивши Японію, яка тривалий час була лідером за цим показником¹².

¹² *Пабат А., Хамініч С.* Стратегічний менеджмент конкурентоспроможності національної економіки в перспективі євроінтеграції // *Економіст*. — 2005. — № 12. — С. 59—61.

Таблиця 2

Показники інноваційної сприйнятливості країн

Показники	Місця в рейтингу								
	1	2	3	4	5	56	57	58	59
Захист інтелектуальної власності	Люксембург	США	Велика Британія	Австрія	Фінляндія	Росія	В'єтнам	Венесуела	Україна
«Відплив умів»	США	Японія	Фінляндія	Німеччина	Іспанія	Зімбабве	Венесуела	ПАР	Болгарія
Доступність позик	Люксембург	США	Фінляндія	Велика Британія	Бельгія	Перу	Болгарія	Україна	Еквадор
Венчурний капітал	США	Ізраїль	Фінляндія	Велика Британія	Нідерланди	Перу	Сальвадор	Болівія	Еквадор
Витрати на НДДКР як частка у ВВП	Швеція	Південна Корея	Японія	Фінляндія	США	Еквадор	Колумбія	Люксембург	Зімбабве

ЛЕСЯ ЛИСЬКОВА

Отже, можна зробити висновок про наявність різних методів оцінки інноваційного потенціалу тієї чи іншої країни і єдність поглядів теоретиків на вплив його складових та динаміку економічного розвитку. Світова практика переконливо доводить, що інновації прямо пропорційно впливають на конкурентоспроможність національної економіки, її позиції у світовому економічному просторі.

Євроінтеграційні наміри України загострюють проблему виявлення можливостей розвитку економічного співробітництва на основі залучення до євроінтеграційних процесів інноваційного потенціалу країни. При цьому потреби поглиблення інноваційного співробітництва вимагають узгодження та взаємодії національних економічних систем.

За основу розуміння сутності терміна «національна інноваційна система» більшість сучасних дослідників бере положення К. Фрімена¹³, Б. А. Лундвалла¹⁴, Р. Нельсона¹⁵. Національні інноваційні системи (НІС) європейських країн істотно різняться між собою в контексті поставлених цілей і завдань: якщо Франція вбачає головну мету НІС у створенні додаткових робочих місць, то Німеччина – у розвитку прогресивних технологій.

При цьому, за оцінками європейських експертів, загальна ефективність НІС цих країн приблизно однакова¹⁶. Відмінності існують і між країнами ЄС «другої хвилі» інтеграційного процесу і тими країнами, які намагаються інтегруватися в європейський науково-дослідницький простір у сучасних умовах. Вони пов'язані з конкретною стратегією розвитку НІС, макроекономічною політикою, нормативно-правовим забезпеченням та фінансово-економічними інструментами підтримки. Ці відмінності дістають певне відображення і в структурі НІС різних країн, економічній поведінці основних суб'єктів транснаціоналізації інноваційної діяльності – ТНК.

¹³ Freeman C. The Economic of Hope Essays in Technical Change. Economic Growth and the Environment. — London; New York: Pinter, 1992.

¹⁴ Lundvall B.-A. National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning. — London: Pinter Publishers, 1992.

¹⁵ Nelson R. National Innovation Systems. A Comperative Publishers, 1992.

¹⁶ Орешников А. А. Институциональные аспекты развития и взаимодействия национальных систем стран Европейского Союза.

У рамках ЄС діяльність ТНК має певні особливості, і передусім це відносно незначна кількість компаній, які увійшли до провідних корпорацій світу. За даними ЮНКТАД, наприкінці 90-х років у світі налічувалося майже 60 тис. багатонаціональних фірм, що мали понад 500 тис. філій у різних країнах. Більше половини ТНК припадає на Німеччину (7100 ТНК), Японію (3650), Швецію (3550), Швейцарію (3000), США (3000), Велику Британію (2800). На межі тисячоліть закордонними філіями ТНК вироблялося товарів вартістю в 5 трильйонів доларів, а 500 найбільших ТНК зосереджували понад 1/4 загальносвітового виробництва товарів і послуг, 1/3 експорту промислової продукції і 3/4 торгівлі технологіями та послугами менеджменту¹⁷. Незважаючи на значну чисельність європейських ТНК, вони не є найпотужнішими в світовому економічному просторі. Так, за оцінкою «Global 500» (рейтинг провідних корпорацій світу) станом на 2005 рік, до рейтингу провідних корпорацій потрапили лише 143 фірми, які представляють ЄС. При цьому в рейтингу немає жодної з країн, які приєдналися до ЄС у 2004 р. Найбільша кількість компаній перебуває у Великій Британії (36), Франції – 28, Німеччині – 10, Італії – 12, Нідерландах – 12, Іспанії – 8, Швеції – 7, Бельгії – 6 і лише по 3 компанії в Данії та Ірландії, 2 – у Фінляндії, по 1 компанії в Австрії та Португалії¹⁸.

Найсильніші позиції європейські корпорації мають у таких галузях:

— 2 компанії в аерокосмічній та оборонній галузях, ринкова оцінка яких становить лише 0,2% від загальної ринкової вартості всіх компаній «Global 500»;

— 4 компанії в хімічній промисловості (0,5 %);

— 4 компанії в галузі інформаційних технологій;

— 5 компаній в електронному машинобудуванні та електрообладнанні (0,66 %);

— 6 компаній в автомобілебудуванні (0,8 %);

— 6 компаній у галузі електроенергетики (0,84 %);

¹⁷ UNCTAD (1998a). The Least Developed Countries 1998. Geneva: UN Conference on Trade and Development UNCTAD (1998 b) Trade and Development Report 1998. Geneva.

¹⁸ <http://www.fortune.com/fortune/global500>.

— 8 компаній у нафтогазовій промисловості (4,2 %) ¹⁹.

Іншою особливістю інноваційної діяльності в ЄС є адаптаційні зміни в промисловості країн — нових членів ЄС. За оцінками вітчизняних учених, технологічний баланс платежів для нових країн ЄС напередодні прийняття рішення про їх вступ (2001) свідчить про значну залежність од технологій, що надходять з-за кордону ¹⁹. Для Угорщини, Польщі та Словаччини характерним є перевищення виплат у даному балансі над надходженнями, відповідно, на 0,60, 0,43 і 0,17 % ВВП і лише Чехія мала додатне сальдо — 0,14 % ВВП. Водночас у сфері матеріального виробництва Словаччина, Угорщина, Чехія та Польща мали набагато більшу частку доданої вартості, ніж країни ОЕСР у цілому, що у 2003 р. становило відповідно, 32,4; 31,1; 38,6; 30,5 і 28,9 % у середньому по ОЕСР ²⁰.

Характерним для співробітництва між Україною та країнами ЄС є істотне зростання прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в Україну за незначного збільшення ПІІ з України до країн ЄС в останні 2 роки, про що свідчать рис. 2 та рис. 3.

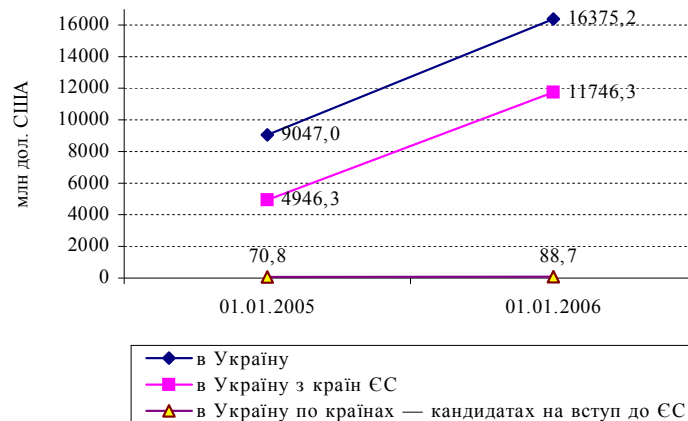

Рис. 2. Прямі іноземні інвестиції в Україну з країн ЄС

¹⁹ Чужиков В., Ільницький Д., Федірко О. Трансформаційні зміни в промисловій структурі Європейського Союзу // Економіка України. — 2006. — № 6. — С. 85—93.

²⁰ <http://213.253.134.29/oecd/pdfs/browseit/0105061E.PDF>

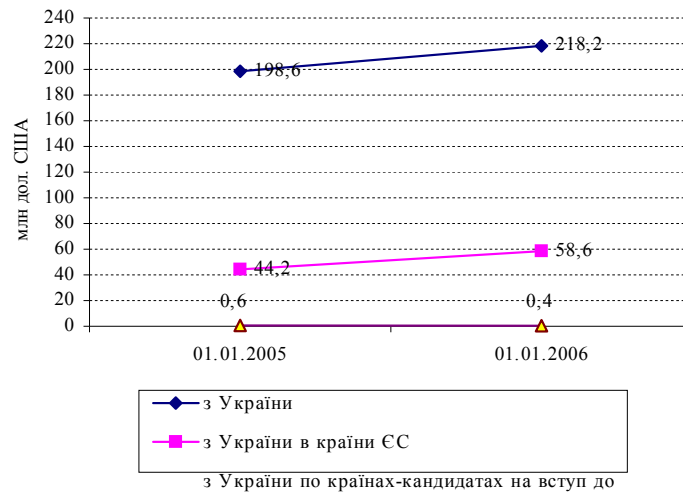

Рис. 3. Прямі інвестиції з України до країн ЄС

Але, як свідчать дані розподілу прямих іноземних інвестицій за країнами ЄС, в Україну майже не надходять ПІІ в інноваційну діяльність²¹.

Активізація інноваційного співробітництва України і ЄС вимагає істотного збільшення обсягів фінансування з метою участі держави в дедалі ширших і диверсифікованіших сферах інноваційного розвитку. Як свідчить статистика, технологічно розвинуті країни ЄС, США, Японія непинно збільшують фінансування розвитку НДДКР. На цьому тлі прогнозний рівень бюджетних асигнувань та фінансування НДДКР в Україні має вкрай незадовільний вигляд, про що свідчать дані табл. 3.

Таблиця 3

Прогноз рівня бюджетних асигнувань і фінансування НДДКР в Україні²²

	2007	2008	2009	2010	2011

²¹ Співробітництво між Україною та країнами ЄС. Статистичний збірник // Держкомстат України. — 2006. — 324 с.

²² Бубенко П. Т., Прядкін К. К. Наука та інноваційний процес в Україні // Проблеми науки. — 2003. — № 4. — С. 8—12.

Витрати Державного бюджету (% ВВП)	1,20	1,40	1,55	1,70	1,70
Внутрішні замовлення (% ВВП)	0,72	0,79	0,86	0,93	1,00
Іноземні замовлення (% ВВП)	0,67	0,69	0,71	0,73	0,75
Сумарні витрати на НДДКР (% ВВП)	2,59	2,88	3,12	3,36	3,50

Реалії України дозволяють твердити, що потенційні можливості для розвитку міжнародної промислової і науково-технологічної кооперації повинні концентруватися в досить обмеженій кількості галузей науково-технічного та інноваційного співробітництва. За оцінками експертів, головними завданнями поглиблення кооперації є підключення України до робіт, що виконуються в рамках науково-технічної інтеграції в галузі високих технологій EUREKA і таких міжнародних науково-технічних програм ЄС, як ЕСПРІТ, БРІТЕ, БАП та ін., спрямованих на розв'язання фундаментальних науково-технічних проблем і досягнення на цій основі якісно нового виробничого та дослідницького потенціалу, отримання спільного ефекту від участі у створенні і роботі міжнародних дослідницьких центрів.

Зокрема науково-технічна програма EUREKA, започаткована з ініціативи Франції та заснована на 1 Конференції Міністрів країн – учасниць програми в липні 1985 року, являє собою інформаційну мережу, що охоплює всю Європу і націлена на здійснення конкурентоспроможних на світовому ринку досліджень і розробок (R&D). Характерно, що напрями науково-технічної діяльності майже цілком збігаються з пріоритетами інноваційної діяльності в Україні, це: інформаційні технології, зв'язок, енергетика, медицина та біотехнології; транспорт, нові матеріали, роботи та промислова автоматизація, лазери, екологія. Маємо свідчення про односпрямованість інтересів у багатьох європейських держав: адже програма EUREKA забезпечує виконання проекту, коли з найрізноманітніших причин це неможливо зробити зусиллями однієї країни.

Переваги участі тієї чи тієї країни полягають у тому, що для розробки технології чи виробу можуть

бути залучені додаткові ресурси (спеціальні ноу-хау, допоміжні технології, засоби виробництва, мережа продажу / маркетингу тощо) для того, щоб довести роботу до завершення. Статус EUREKA-проекту водночас підтверджує його високотехнологічність, міжнародний рівень якості та можливостей, що сприяє майбутньому успіху на ринку.

Для українських інноваційних продуктів така підтримка важлива і тому, що вона певною мірою доповнює сучасну нормативну базу в разі виявлення недоліків або відсутності потрібних міжнародних промислових стандартів, що суттєво заважає у комерціалізації нової технології або створює технічні перепони у торгівлі.

Для надання міжнародному співробітництву взаємовигідного характеру доцільним є формування в нашій країні комплексів-кластерів за прикладом «Селіконової долини», які дотепер досить успішно використовуються більшістю розвинутих країн, зокрема ЄС. Це новий вектор інституціоналізації науково-технологічного простору. Його основою є три взаємопов'язані складові: зростання іноземних інвестицій, активізація транснаціонального виробництва та багатонаціональних корпорацій, формування міжнародних виробничих мереж. На нашу думку, таке формування світогосподарських мереж на основі кластеризації є каталізатором глибоких структурних змін в економіці, сприяє її сталому зростанню.

Водночас слід урахувати й те, що для національної інноваційної системи України ефект від локальних інноваційних осередків у вигляді технопарків, технополісів тощо чи стимулювання виключно високопродуктивних, експортоорієнтованих виробництв є значно нижчим, ніж у технологічно розвинутих країнах, і передусім країнах – членах ЄС. Це може бути пояснено відносною технологічною однорідністю підприємств цих країн, їх високою сприйнятливістю до інновацій. Продукція високотехнологічних галузей досить легко знаходить своє місце в економіці, чому значною мірою сприяє мотивація використання інновацій, стимулювання попиту на інновації.

Реальною умовою подолання технологічного розриву між Україною та ЄС є форсоване створення нових інститутів, призначенням яких буде забезпечення пост-індустріального розвитку економіки, переорієнтація на інноваційну модель.

Висування інтеграційної політики у сфері НДДКР та комерціалізації науково-технологічних розробок на рівень державних пріоритетів зумовлює необхідність міждержавного регулювання як між країнами – членами ЄС, так і між ЄС у цілому та іншими країнами, зокрема й Україною. Об'єктом регулювання євроінтеграційної стратегії України у даному разі виступають регулювання міжнародного руху капіталів, діяльності інститутів ринку інтелектуальної власності, фінансові ресурси держави та суб'єктів господарювання.

Висновки

Проблема активізації євроінтеграційних процесів для України вимагає виявлення можливостей включення в цей процес інноваційної складової. Науково-технічне та інноваційне співробітництво забезпечує взаємовигідний характер міжнародним економічним відносинам. Базуючись на досвіді розвинутих країн, виявлено обмеженості фінансового та інституційного характеру для поглиблення інноваційної взаємодії України і ЄС. Це дозволило обґрунтувати висновки щодо необхідності формування системи пріоритетів інноваційного розвитку України, а саме необхідно:

– провести інноваційну реструктуризацію господарського комплексу України на основі технологічного оновлення економіки у відповідності до внутрішніх потреб і потреб розвитку країн-партнерів, і передусім країн Євросоюзу, що дозволить посилити конкурентоспроможність вітчизняної економіки та знайти власну технологічну нішу в системі міжнародних економічних зв'язків;

– форсоване міжнародне кредитування та інвестування як спільних інноваційних проектів, так і тих, що здійснюються вітчизняними розробниками за рахунок закордонних фінансових інституцій, а також за рахунок комбінованих джерел фінансування.

Отже, формування системи технологічних пріоритетів інтеграції України у світовий науково-технічний простір та гармонізація інституційних регуляторів, їх структури, змісту діяльності й інструментів інноваційно-технологічного співробітництва – правової, інформаційно-технологічної, організаційно-управлінської та матеріально-технічної нормативної бази, становлення державної науково-технічної та інноваційної політики України сприятиме вибору пріоритетів міжнародного науково-технічного співробітництва на двосторонній чи багатосторонній основі, механізмів їх спільного використання в інноваційній сфері. Становлення форм взаємодії України з країнами, економіка яких будується на знаннях, та розробка механізмів їх спільного використання у технологічно-інноваційній сфері поглибить співробітництво у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності через участь у спеціальних програмах коопераційного партнерства, ширшого залучення до передових технологій та використання потенціалу підприємств, що здійснюють інноваційну діяльність.

Як загальний висновок слід зазначити, що зростання інноваційного потенціалу України є обов'язковою умовою реалізації послідовної євроінтеграційної політики держави. Цей об'єктивний стимул поглиблення інтеграційних процесів між країнами Центральної Європи та України вимагає адекватних інституційних перетворень. Нагальною потребою є освоєння моделі інноваційного розвитку, запровадження на цій основі індустріальних систем виробництва, подолання глибокої диференціації доходів населення, забезпечення випереджальних темпів зростання.

У процесі розширення взаємодії вітчизняних і зарубіжних партнерів у сфері наукоємної продукції, вироблення новітніх технологій та високотехнологічної продукції держава має забезпечити збалансованість інтересів на внутрішньому і світовому ринках. Максимально використовуючи вітчизняний потенціал інноваційного розвитку та можливості залучення інновацій з країн Євросоюзу, держава повинна забезпечити повноцінну інтеграцію України з метою випереджального зростання, підвищення впливу найперспективніших секторів економіки на реалізацію національних переваг.

Визначаючи систему формування та спрямованості інноваційного потенціалу євроінтеграції, слід урахувати, що пряме запозичення світового досвіду може виявитися малорезультативним. Об'єктивними причинами цього можуть бути розбіжності у силі впливу мотиваторів поведінки суб'єктів економічних відносин, сигналів і механізмів управління в економічних системах різного рівня. Суттєво відрізняється участь держави в інноваційному процесі, його економічні і суспільні результати. Ці обставини доцільно враховувати для визначення інноваційної політики та її адаптації до вимог ЄС. Слід з'ясувати також інтереси ЄС щодо нашої держави в науково-технічній та інноваційній сфері і їх відповідність національним інтересам, а відтак розробляти стратегію інноваційно-технологічного співробітництва як складову входження України до складу ЄС. Значна увага під час розробки інноваційної політики має приділятися виявленню механізмів подолання перешкод, що існують як у поточному періоді, так і в майбутньому.

До інституційних умов узгодження національних інтересів учасників євроінтеграційного процесу в інноваційній сфері слід віднести: адаптацію законодавства України до законодавства ЄС; чітке визначення функцій, повноважень і зобов'язань державних органів; всебічну підтримку елементів дієвої інноваційної системи з розробкою заходів сприяння їх виходу на ринки ЄС. Пріоритетною умовою посилення євроінтеграційних процесів у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності має стати синхронізація темпів і якості економічного зростання.

Література

1. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 16 січня 2003 р. №433-14 // Голос України. – 2003. – № 28. – 13 лютого.
2. Бубенко П. Т., Прядкін К. К. Наука та інноваційний процес в Україні // Проблеми науки. – 2003. – № 4. – С. 8–12.
3. Гусаков М. Формирование потенциала инновационного развития // Экономист. – 1999. – № 2. – С. 3–38.

4. Данько М. Інноваційний потенціал у промисловості України // Економіст. – 1999. – № 10. – С. 26–32.
5. Добров Г. М., Тонкаль В. Е., Савельев А. А. и др. Научно-технический потенциал: структура, динамика, эффективность. – К.: Наук. думка, 1987. – 347 с.
6. Иноземцев В. Л. Неизбежность постиндустриального мира. К вопросу о полярности современного мироустройства // Постиндустриальный мир и Россия. – М., 2000. – С. 84–104.
7. Николаев А. И. Инновационное развитие и инновационная культура // Наука и наукознание. – 2001. – № 2. – С. 54–65.
8. Орешников А. А. Институциональные аспекты развития и взаимодействия национальных систем стран Европейского Союза.
9. Пабат А., Хамініч С. Стратегічний менеджмент конкурентоспроможності національної економіки в перспективі євроінтеграції // Економіст. – 2005. – № 12. – С. 59–61.
10. Рынок: Бизнес. Коммерция. Экономика: толковый терминологический словарь (информ.) – Внедр. Центр «Маркетинг»: Сост. В. А. Калашников / Под общ. ред. А. П. Дашкова. – 4-е изд., испр. и доп. – М.: Маркетинг, 1998. – 403 с.
11. Стратегія економічного розвитку в умовах глобалізації: Монографія / За ред. Д. Г. Лук'яненка. – К.: КНЕУ, 2001. – С. 11; Глобалізація і економіка України. – К.: Логос, 1999. – С. 24–28.
12. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку. Монографія: У 2 т. – Т. 1. / За заг. ред. Д. Г. Лук'яненка, А. М. Поручника. – К.: КНЕУ, 2006. – С. 633–635.
13. Чужиков В., Ільницький Д., Федірко О. Трансформаційні зміни в промисловій структурі Європейського Союзу // Економіка України. – 2006. – № 6. – С. 85–93.
14. Freeman C. The Economic of Hope Essays in Technical Change. Economic Growth and the Environment. London; New York: Pinter, 1992.
15. <http://213.253.134.29/oecd/pdfs/browseit/0105061E.PDF>
16. <http://www.fortune.com/fortune/global500>.
17. Innovation and Technology Transfer, Special Edition, 2002.
18. Lundvall B.-A. National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning. London: Pinter Publishers, 1992.
19. Nelson R. National Innovation Systems. A Comperative Publishers, 1992.
20. UNCTAD (1998a). The Least Developed Countries 1998. Geneva: UN Conference on Trade and Development UNCTAD (1998 b) Trade and Development Report 1998. Geneva.

Стаття надійшла до редакції 21.03.2007